

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Adalék a népköltészeti termék születéséhez.

Az általános felfogás szerint a népköltészet a nép ajkán terem, száll, terjed és él.

Mint minden ilyen törvényszerűnek látszó általános kijelentés, ez is csak részben igaz. Újabban mindinkább erősödik az az álláspont, hogy a népköltészet. Hans Naumann kifejezése szerint, „gesunkenes Kulturgut”, alásüllyedt kulturális kincs (V. ö. Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet* I. 167. l.), azaz műköltők műveit veszi át a nép úgy, amint divatban, társadalmi szokásokban is utánozza a magasabb társadalmi osztályokat. Ezeket a műköltői termékeket — középkori felfogás szerint — sajátjának tekinti s úgy változtat rajtuk, ahogy ízlésének, hangulatának, életformájának megfelelően jónak látja. Egy másik, ezt kiegészítő nézet szerint, az ú. n. *nótafák* és *mesefák* époly költők a maguk körében, mint a műköltők a műveltek társadalmában, s az ő nótáikat, meséiket, veszi át a nép, s ezeken szintén úgy változtat, alakít, ahogy kedve tartja.

Annak az elméletnek a támogatására és megerősítésére, amely szerint műköltők műveit veszi át a nép s azokat magáénak tekintve, úgy változtat rajtuk, ahogy hangulata, szükségele megkívánja, számtalan példát lehetne idézni különösen a népdal-költészetből (Petőfi, Arany, Tóth Kálmán stb. népdalai). A népköltészeti termékek gyűjtése közben találtam egy olyan érdekes példát is, amely arra mutat, hogy a nép a nehezebb, magasabb műfajoktól (ódák, hazafias költészet) sem idegenkedik. E példa Lévay Józsefnek *Az aradi nap* c. hazafias verse, melyet Páll Dezső tanítványom, a ref. Székely Mikó-kollégium VI. o. tanulója, jegyezte le Sepsibesenyőn, 1936. évi karácsonyában nagyapjának, id. Páll József 75 éves földművesnek saját kezével írt legénykori versesfüzetéből. Ugyanis évek óta meg szoktam kérni vakációra menő, önként vállalkozó vidéki tanítványaimat, hogy népköltési termékeket gyűjtsenek. Egyik legszorgalmasabb gyűjtő volt nevezett tanulómk.

A két verset egymás mellett párhuzamos hasábkokban közlöm; a nép ajkáról lejegyzett szövegben dült betűvel mutatom be azokat a részeket, amelyek a Lévay József eredeti szövegétől eltérnek, s üresen hagyom azoknak a versszakoknak a helyét, amelyek egyik vagy másik szövegben nincsenek meg.

EREDETI SZÖVEG.

Cím: *Az aradi nap.*

Írta: *Lévay József.*

Jaj be búsan néz az őszi nap sugára
Az aradi vártömlőnek ablakára!
Fogva ül ott tizenhárom magyar vitéz,
S a hazáért a vérpadra fellépni kész.

Seregünkben mind vezér volt, hős, hatalmas;
Lobogójuk száz csatán is diadalmos.
Bátran néznek szeme közé a halálnak;
Vele szemben nemcsak egyszer, százszor

[álltak.

Páll Dezső VI. o. t. Sepsibesenyőből való
lejegyzése szerinti szöveg.

Cím nincs.

Jaj de búsan néz az őszi nap sugára,
Az aradi várnak tömlőablakára!
*Szánja azt a tizenhárom magyar vitézt,
Ki a tömlő fenekén a halálra kész.*

Elítélték mindnyájokat szinte lopva,
Szöttek-fontak hamis vádat a nyakokba.
Bélyegezték felségsértő pártütőknek,
Hogy a tiprott szabadsáért kardra költtek.

S uramfia! az ítélet gyász bitófa.
Mintha rablók, utonállók lettek volna.
Mintha méltók sem volnának egy lövésre,
Katonához, férfiuhoz illőbb végre!

Csikorog a tömlőcajtó vasas zárja,
Jertek, jertek, hű vitézek a halálra!
Búcsúzni kell itt egymástól mindörökre:
Meg van ásva sirotoknak néma gödre.

És kijönnek vérző szívvel haloványan,
Kezet fognak, könnyeznek is egynehányan;
De ez a könny nem a bánat gyenge habja:
Egy sines köztük, aki hitét megtagadja.

Most a búcsú már csak egy-két katonás szó,
Föld zajából fel magasba messze hangzó:
„Isten áldjon! együtt leszünk fent az
[égben,
Élő tanuk árva hazánk szent ügyében.“

És lépdegél a keserves útra sorba
A vértanuk dicsőülő kis csoportja.
Csak egy lépés a bitóról a menny tája,
Elrepülő lelkeiket angyal várja...

S ki az az egy, aki még él s áll magában?
Hősök hőse, félisten volt a csatákban...
Damjanicsra hej! bosszusak vérbirái,
S rajta gyáván itt akarnak bosszút állni.

Hű bajtársi zord halálát nézze végig,
Haljon újra mindenikkkel, úgy ítélik:
Lelkét gyöttrő kín tüzében hadd fűrössze,
Vad rémület, szörnyű kétség törje össze:

S áll közöttük gyenge mankón támaszkodva,
Mint leomló félben álló templom tornya;
Mint oroszlán, mely vas közé vagyon zárva,
Ingerkedő, dévaj sereg játékára.

„Első voltam én a harcban, jól tudjátok!
Utolsóként mért hogy éppen most hagyátok?
Jól van így is! mindenütt csak azt
[kerestem,
Hogyha esem, óh szabadság, érted essem!“

Elítélték sorban mind a tizenhármát,
Szöttek-fontak a nyakukba ezer vádat.
Elnevezték felségsértő pártütőknek,
Hogy a magyar szabadsáért harcra keltek.

S uramfia, az ítélet akasztófa,
Mintha útonálló gyávák lettek volna.
Mintha méltók sem volnának egy lövésre,
Katonához, férfiuhoz illő végre!

Nyílik már a börtönajtó vasas zárja,
Jertek, jertek hű magyarok a halálba,
Búcsúzzatok el egymástól mindörökre,
Úgy menjetelek, úgy szálljatok jobb életre.

Ki is jöttek vérző szívvel haloványan,
Könnyeztek is közülök hej, egynehányan,
De ez a könny nem a bánat gyenge habja,
Egy sines köztük, ki a hitét megtagadja.

Ó, mily boldog, kit előre nevezének,
Hogy a halált legelőször ölelné meg,
Jaj, de bezzeg, kit végsőnek hagytak hátra,
Hogy bajtársi szenvedését végig várja.

Damjanicsot hagyták végső vértanunak,
Bár mindig előtte állott a csatának.
Kegyetlenül haragszik rá minden német,
Számталanszor földig verte ökelméket.

Ott áll köztük mankójára támaszkodva,
Mint egy dülőfélben levő templom tornya;
Mint egy tigris, mely vas közé van bezárva,
Ingerkedő gyermekesereg játékára.

„Dörgő villám, ezek hát az én bírám,
Kiket összetörték az én katonáim?
Mondottam, hogy derék hősök, szép
[vitézek,
Nincs kedvem az élethez, ha rájuk nézek.“

És körül néz olyan hősen, olyan bátran,
Mintha volna honvédek közt a csatában,
Bajtársai mind ott függenek már előtte,
Őt is viszik, ő is megyen már előre.

'S bátran fellép, égi fény gyül hős szemében,
De a hóhér reszket, sápad félelmében.
'Bátorodjál, szegény pára! Mit félsz
[nálam?
Jól vigyázz! hogy föl ne borzold a
[szakállam!''

Oly vigan megy, mintha menne vigalomba,
Nem rabszolga-kézzel ásott sirhalomba;
Mintha mi sem vonzaná e föld határán.
S bús hazáját váltaná meg vére árán.

És repíti szellemét az angyal szárnya,
S a kinyílt menny becsukódik ő utána.
Arad felett zajlik sűrű őszi felleg,
Benne vihar, benne villám harera kelnek.

Aradi vár! aradi vár! halál völgye,
Honszeretet, vértanúság szentelt földje!
Viruljanak környékeden vérvirágok;
Őrök emlék s hála könnyét sírni rájok! ¹

És megáll az akasztófa közelében,
Megöleti, megcsókolja keservében.
Isten hozzád, szabadság akasztófája,
Rajtad halok meg hazámért, de nem hiába!

Sűrög-forog már a hóhér a kötéllel,
Számolni egy magyar hősnek életével.
Damjanich meg

Mintha, amit szenved, nem is halál lenne,
Mintha nem is sírba, hanem bálba menne.
A németek buta képpel bámulának,
Hogy bátran mond jóéjszákát a világnak.

Aradi vár! Aradi vár! Halál völgye,
Híres magyar hősöknek a temetője!
Viruljanak környékeden vérvirágok,
S felejthetetlen legyen az ő haláluk.

A két szöveg összehasonlításából rögtön látható, hogy a népi szövegnek címe nincs, de teljesen azonos a kezdősora az eredeti szöveg kezdősorával. A nép nem ad címet dalainak, verseinek, sőt még meséinek sem. A kötött formájú termékeket a kezdősoráról nevezi, épen ezért a változásnak a kezdősorok állanak leginkább ellen. Így látjuk itt is. A harmadik sortól kezdve már a változás mind sűrűbb, és vagy teljesebb, egész sorokra kiterjedő, vagy csak egyes szavakra, szókapcsolatokra, képekre szorítkozó; máshol egész versszakok hiányzanak vagy új versszakok vannak közbetoldva. Mindez azért van így, mert még az ilyen hosszabb és könyvből átvett versek is legtöbbszörre szájról-szájra terjednek, vagy ha leírják, emlékezetből írják le, s az emlékezet nem hű, sok helyen kihagy, más helyen betold, vagy ha másolják, a másoló fantáziájának, izlésének esetleg jobban tetszik valamilyen más szó, kifejezés, kép alkalmazása. Különösen másolás útján terjednek, élnek és maradnak fenn — de ép oly alakváltozással, mint a szájról-szájra szálló népdalok — az ú. n. lakodalmi rigmusok, költői szerelmes levelek, Betlehemes játékok.

Közölt népi szövegünkben még azt is láthatjuk, hogy a nép, a maga természetes eszejárása és fantáziája szerint, természetesebb, közvetlenebb, s az üres vagy lelktől idegen szónokiasságot kerüli. Pl. a Léway patétikus második vagy a nehezebben utánaképzelt tizedik versszakát elhagyja; az elvontabb képekben szónokló nyolcadik és kilencedik versszakot egészen más, egyszerűbb, eszejárásához közelebb álló, képzeletének inkább megfelelő versszakokkal helyettesíti. És így tovább. Ha versszakról versszakra végig megyünk a két vers szövegén, láthatjuk azt a nagy változtatást, amelyet a nép keze, illetve ajka eszközölt az eredeti szövegen. Itt-ott talán szerencsésebben járt el, mint Léway. Ez azt is mutatja, hogy a „süllyedt kulturális kincs“ elnevezésén nem alsóbbrendűt, hanem csak a néphez el- vagy lejutott költészetet (művészetet) kell értenünk.

Konsza Samu.

¹ Endrődi Sándor: *Babérrdő* c. antológiája, Bp. 1905. 56. 1.